

İMÂNIN SOSYAL HAYATTA TEZÂHÜRLERİ -DOĞRULUK, GÜZEL AHLAK, SEVGİ VE KARDEŞLİK-

Osman ORAL

Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
osman-oral@hotmail.com

Öz

Âyet ve hadislerde îmân anlatılırken çoğunlukla salih amellerle birlikte zikredilir. Sadece diliyle "inandım" demek îmânın göstergesi olarak yeterli değildir. Çünkü kalpte mevcut olan îmân ışığının hiç sönmeden parlaması, giderek gücünü artırması ancak salih amellerle mümkün olabilir. Allah'ın vaad ettiği sonsuz nimetlere kavuşmak için de salih ameller gereklidir. Kalpteki îmân kişiyi sosyal hayatta güzel davranışlar işlemeye sevk etmelidir. Böylece doğruluk, güzel ahlâk, sevgi ve kardeşlik gibi fert ve toplum hayatının birleştirici unsurları mü'min'in davranışında görülür. Düşünce ve kalp alanından eylem ve hareket alanına çıkamamış olan îmân meyvesiz bir ağaca benzetilir. İman meyvesini yani sosyal boyutunu kaybettiği zaman insanlar toplumsal dinamiklerini yitirmeye dolayısıyla birliktelikler de bozulma ve çökmeye doğru gitmektedir. Bu makalede toplum hayatında büyük bir öneme hâiz olan doğruluk, güzel ahlâk, sevgi ve kardeşlik gibi bazı değerlerin îmân ile ilişkisi Kelâm İlmi açısından incelenecektir.

Anahtar kelimeler: İman, Davranış, Salih Amel, Toplum, Ahlâk

MANIFESTATIONS OF SOCIAL LIFE OF FAITH -Accuracy, Good Conduct, Love and Fraternity-

Abstract

While explaining the verse and the hadith faith is often mentioned together with good deeds. Only the language of "I believed that" may not be sufficient as an indicator of faith. Because there has not been extinguished in the heart of the light of faith shine, with increasingly good behavior, but it may be possible to increase the power. God's promise of eternal blessings which are also necessary in order to achieve good deeds. People in the heart of the social life of faith and good behavior should be shipped to processing. Thus, accuracy, good morals, love and brotherhood uniting elements of life as individuals and society should be seen in the life of mü'min'. Thoughts from the field of action and heart, and they were not able to maneuver fruitless faith is likened to a tree. In the social dimension of the fruit when it loses faith in people to lose their social dynamics of the society is moving towards deterioration and collapse. This article righteousness which is of great importance in the life of society, good morals, love and brotherhood relationship with the faith of some value as will be discussed in terms of theology Science.

Keywords: Faith, Behavior, Righteous Deeds, Society, Morality

Giriş

Allah, insanı farklı bir ihtimam ve hikmetle, iki eliyle,¹ en şerefli ve güzel bir biçimde,² ruhundan üfleyerek,³ topraktan⁴ özel bir yaratışla rububiyeti ve vahdaniyyetine delil olarak varlık alanına çıkarmıştır. Zorluklara katlanacak biçimde,⁵ nankör bir varlık,⁶ aşırı bir şekilde hırsına düşkün,⁷ âciz,⁸ sabırsız ve tahammülsüz olduğu,⁹ vurgulanmaktadır ki bu yönleriyle o, başkalarına muhtaçtır. Birlik ve cemaatte¹⁰ rahmet olduğundan ¹¹ zekât, sadaka, Cuma ve Bayram namazı gibi birçok ibadetler de cemaatle yapılır. İnsanın toplum hayatında mutlu ve huzurlu yaşayabilmesi için güzel davranışlarda bulunması gerekir. Bu yüzden olacak ki imân ve güzel davranışlar birçok âyette yan yana zikredilir.¹² Çünkü imân bütün davranışları etkileyen değerler manzumesidir. İmân, mü'mini güzel davranışlar yapmaya sevk etmelidir. Gerçekte mü'min, imânını çevresine yansıtılabilen kimsedir.¹³ Hz. Peygamber, Allah inancı ile yolda insanlara eziyet veren herhangi bir şeyi kaldırıp atmaya birleştirmiş, inanç ile davranışı imânın tarifi içinde zikretmiş,¹⁴ bizlere gerçek imân edebilmek için yol göstermiştir: "*Kendi nefsiniz için istediğiniz bir şeyi kardeşiniz için de istemedikçe gerçekten imân etmiş olmazsınız*".¹⁵ Yani imân edebilmek için toplumda diğer fertleri de düşünmek ve sevmek gerecektir. ¹⁶ Çünkü Kur'an,

¹ Sâd, 38/75.

² Bkz. Tin, 95/4; Teğabun, 64/3.

³ Secde, 32/9.

⁴ Bkz. Al-i imrân, 3/59; Kehf, 18/37; Hacc, 22/5; Fatır, 35/11; Mü'min, 40/67; Rum, 30/20.

⁵ Bkz. Beled, 90/1-4.

⁶ Bkz. Hûd, 11/9-10; İsrâ, 17/67-69; Hac, 22/66; Mü'minun, 23/78; Ankebut, 29/65-66.

⁷ Meâric, 70/19-21; Fecr, 89/16-20.

⁸ Maide, 5/30-31; Nahl, 16/4.

⁹ Bkz. Maide, 5/19-21; Fecr, 89/16-20.

¹⁰ Bkz. İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, Beyrut, trs, 8/53; Muhammed Murtaza el-Hüseyni ez-Zebidi, Tâcü'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus, Mektebetül-İlmiye Beyrut, 1992, 5/304; Mustafa Uzunpostalcı, "Cemaat", DİA, 7/288-9.

¹¹ "Allah'ın eli (yardımı) cemâat üzerinedir" Ebû Abdirrahman Ahmed en-Nesâi, es-Sünen, Çağrı Yay, İstanbul, 1981, "Tahrim", 7/92-93; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, Mısır, 1954, 4/261; 341; 5/23.

¹² Bkz. Bakara, 2/3; 25; Maide, 5/93; Tevbe, 9/18; Kehf, 18/30.

¹³ "Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa komşusuna ikram etsin. Buhari, "Edeb", 31, 85, "Nikâh", 80, "Rikâk", 23; Müslim, "İman", 74.

¹⁴ "İmân, yetmiş küsur şubeye ayrılır. En üst derecesi 'La ilahe illallah' sözüdür. En alt derecesi ise yolda insanlara eziyet veren şeyleri kaldırıp atmaktır. Hayâ da imândan bir şubedir." Ebû'l Hüseyin Müslim b. el-Kuşeyri, Sahih, Çağrı Yay, İstanbul 1981, "imân", 12

¹⁵ Buhârî, "İmân", 7.

¹⁶ Hz. Peygamber mü'min kişinin çevresine yararlı olmasını istemiştir. "Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa komşusuna iyilikte bulunsun. Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa hayır söylesin veya sukut etsin" Buhari, "Edeb", 31, 85, "Nikâh", 80, "Rikâk", 23; Müslim, "iman", 74.

mü'minleri "*bir binanın tuğlaları*"¹⁷ gibi kabul ederken, Hz. Peygamber de "*bir vücudun azaları*"¹⁸ olarak örneklendirir. Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhirete ve kadere îmân eden bir toplum ile îmân etmeyen bir toplum arasında anlayış, telakki ve yaşantı bakımından ne derece farklılıklar vardır. Ayrıca namaz, oruç, zekât, hac ve diğer amelî hususlarla mücehhez bir toplum ile bunlardan mahrum insanların birbirinden farkı nedir. Mü'min'deki gerçek manadaki îmânın fert ve toplum üzerindeki ahlâki, sosyal ve kültürel yansıması *takva, güzel ahlâk, sevgi ve kardeşlik* gibi değerlerle gerçekleşmiştir. Kardeşliğin olmadığı toplumlarda sevgi ve saygıdan, sevginin olmadığı yerde de tevazu, diğergamlık, yardımlaşma, birlik, beraberlik ve kardeşlik gibi ahlâkî erdemlerden söz edilememektedir. Bu makalede îmân-amel, güzel ahlâk, doğruluk, sevgi ve kardeşlik başlıklarıyla îmân-davranış ilişkisi bağlamında îmânın toplum hayatına tezâhürleri incelenecektir.

A. İMÂN VE AMEL

"Emn" kökünden türetilen imân, korkunun zıddı, güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak, emin ve emniyette olmak¹⁹ manasındadır. Bu anlamıyla mü'min kendisiyle barışık olduğu gibi *-âile, komşu, akraba, arkadaş ve dost gibi-* çevresine de güven verendir. Hadiste bu durum şöyle dile getirilir: "*Müslüman elinden ve dilinden diğer Müslümanların güvende olduğu kimsedir*"²⁰, "*Mü'min, insanların malları ve canları konusunda kendisine güvendiği kişidir.*"²¹ O halde mü'minlerin oluşturduğu toplumda fertleri birbirine güvenen kişiler çoğaldıkça o toplum, hem maddeten hem de manen ilerler. Tam aksine, fertleri birbirine güvenmeyen insanlar çoğaldıkça da toplumda huzur, mutluluk ve kalkınma sağlanamaz.²²

Sağlamlaştırmak, kesin karar vermek, tasdik etmek manasındaki "akd" kökünden türetilen i'tikad da imân karşılığında kullanılır.²³ Bu manasıyla da mü'min, sağlam inanan ve kalpteki îmânını davranışlarına sağlam ve doğru bir şekilde yansıtır. Çünkü imân, Hz. Peygamber'in Allah'dan getirdiği her şeyi tasdik ve ikrâr etmek,²⁴ zarûrât-ı dîniyye denilen İslâm'ın esaslarının ve hükümlerinin doğru ve gerçek olduğuna

¹⁷ Saff, 61/4.

¹⁸ "Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acıtmakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler..." Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Birr", 66.

¹⁹ Bkz. İsfehâni, el-Müfredât, s. 91; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII/21; Zebidi, Tâcü'l-Arus, IX/124.

²⁰ Buhârî, "İman", 4, 5, "Rikâk", 36; Müslim, "İman", 64, 65.

²¹ Tirmizi, "İman", 13; Nesai, "İman", 8.

²² Bkz. İbn Haldun, Mukaddime, (çev. Halil Kendir), Ankara 2004, s. 195

²³ Bkz. Tahanevi, Kitabu Keşşafî Istılâhâtî'l-Funûn ve'l- Ulûm, (Tahk. Ali Dahruc), Mektebetü Lübnan, 1996, I/297-300; Mustafa Sinanoğlu, "İmân", DİA, İstanbul, 2000, 22/212.

²⁴ Sa'düddin Taftazani, Şerhu'l- Akaid, (Terc.,Süleyman Uludağ), Dergah Yay. İstanbul, 1999, s. 277; Sinanoğlu, "İmân", DİA, 22/212.

gönülden tereddütsüz kalb ile inanmak, dille ikrâr etmektir. ²⁵ İkrâr, kalpteki imânın dışa yansımadır.²⁶ İlk mütekellimlerden kabul edilen Ebu Hanife (v. 150/767) “imân, dil ile ikrâr kalp ile tasdikdir. Sadece ikrâr imân olmaz. Çünkü sadece ikrâr imân olsaydı, bütün münâfıkların mü’min olmaları gerekirdi. Keza sadece tasdik de imân olmaz. Eğer sadece tasdik imân olsaydı, bütün kitap ehlinin mü’min olması gerekirdi”²⁷ diyerek kalpteki imânın dışarıya yansımalarının gereğini anlatır. Eş’ari (v.330/942)’ye göre imân, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in hak peygamber olduğunu ve haber verdiği şeylerde doğru olduğunu tasdik etmektir, ²⁸ böylece O, imân söz ve amellerle anlaşıldığını belirtir. Cüveyni (v. 478/1085)’ye göre imânın hakikatı Allah’ın varlığını ve birliğini tasdik etmektir. Allah’a imân eden, O’nu tasdik edendir. Ayrıca tasdik, hakikatte kelâm-ı nefsi/içsel konuşmadır. Fakat bu ancak bilgiyle ortaya çıkar. Kelâm-ı nefsinin itikada uygun olanı imândır.²⁹ Yani için dışa doğru yansımadır. Gazâlî (v.505/1111) amel ile imânın birbiriyle olan münasebetini eller ile başın insan vücudu ile olan münasebetine benzetir.³⁰ Kendinde baş olmayan vücudun insanlıktan çıkması gibi kalpteki imânsız yapılan amel de fayda vermekten uzaktır. Halbûki elleri kesilen vücudun insanlıktan çıkmayışı gibi, amel olmasa bile kalbi ile inanan kişi mü’min olma vasfını kaybetmez.³¹ O halde tasdik’in yeri kalptir, ikrârın mahalli de dildir. Kalpteki tasdik, dilde ikrâr ile vücut bulur. Kalpteki tasdik doğru olarak dille ikrâr edilirse, gerçek imân ortaya çıkar. Eğer kalpte küfür olup dilde ikrâr ile imân ettiğini söylerse münâfıklık olur. Kalbinde imân olduğunu dil ile ikrâr edip şehadet ederse o zaman mü’min olduğu anlaşılır.³² Râzî (v.606/1209) de “Eğer kalben tasdik ve lisanen ikrâr meydana gelmiş, bu ikrâr da zorla değil, ihtiyarî olarak tezahür etmiş ise bunun sahibi ittifakla mü’mindir”³³ der. İmânın asıl rûknü olan tasdik işlemi kalbin layığıyla yerine getirebilmesi için buna hazır olması gerekir ki bu da iki aşamalı olarak gerçekleşir; 1-Kalbi, bozuk inançlardan, kendini beğenmek, ikiyezlülük ve nifak gibi hastalıklardan temizlemek. 2-Kalpte açılan boşluklara doğru inanç ve güzel huyları yerleştirmek. Günahlardan

²⁵ Eş’ari, el-İbane an Usuli’d-Diyâne, Medine, 1410, s.59.

²⁶ Ebû Mansur Abdulkahir b. et-Temimi Bağdadi, Usulu’d-Din, İstanbul, 1346/1928, s.247 vd.

²⁷ Ebu Hanife, el-Fıkhü’l-Ekber, (Terc. Mustafa Öz, İmamı Azam’ın Beş Eseri), İstanbul, 2011, s.56; el-Vasiyye, (Terc. Mustafa Öz, İmam-ı Azam’ın Beş Eseri), İstanbul, 2011, s.65.

²⁸ Eş’ari, el-İbane, s.59-60.

²⁹ Bkz.Cüveyni, Kitabu’l-İrşad, (Mütercimler: A.Bülent Baloğlu ve diğerleri), TDV Yay, Ank, 2010, s.319.

³⁰ Bkz. Gazâlî, İhyâ, II/18.

³¹ Bkz. Gazâlî, İhyâ, II/18-9.

³² Bakillani, Kadî Ebû Bekir muhammed b. Tayyib, el-İnsaf, (Tahk. M.Zahid el-Kevseri), Kahire, 1413/1993. s.85, 90; Hülya Alper, “Münâfık”, DİA, 31/565-568.

³³ Razi, Fahreddin Mefâtihu’l-Gayb, (Tefsîru’l-Kebîr), Darü’l-Kütübü’l-İlmiye, Beyrut 2004, I/168.

temizlenmeyen kalbin işlevini kâmil manada yerine getirerek kendisini geliştirmesi düşünülemez. Kötülükleri ve günahları terk ederek bunlardan tövbe etmek, kalpte yer tutan çirkin şeyleri uzaklaştırıp açılan boşluğa imânın ve salih amellerin dolmasına imkân hazırlayacaktır.³⁴

İş, fiil, eylem, edim, çalışma, eser, mahsul, uygulama, didinme, çaba harcama, hareket, faaliyet, aksiyon, emek, davranış ve ibadet gibi anlamlara gelen amel,³⁵ canlıların gayeli ve bilinçli olarak yaptığı işleri ifade eder.³⁶ Ancak amel fiilden daha geneldir. Her amel fiildir ama her fiil amel değildir. Amel, hem kalp hem de organların fiillerini kapsar, sadece kasıt ve niyete bağlı olan fiiller amel adını alır.³⁷ Kelâm İlmi'nde amel konusu niyet, irade bağlamında imânla münasebeti, uhrevî hayata etkisi, kötü amellerin şefaathat yoluyla affı veya iyi amellerin irtidat yoluyla boşa çıkması gibi esasa taalluk eden yönleriyle ele alındığı görülür.³⁸ Kelâm ve Akaid âlimleri de salih amelin birincil şartının imân olduğunu söylerler.³⁹ Kelâmî düşüncede imânın gerçekliği, zihin dışında bulunan eylem alanında ortaya çıkar yani ameller olarak kendini gösterir. Bu amellerin de niteliğine göre, üç tür imân üzerinde durulmaktadır. Bunlar, "Taklid İmânı", "İstisna İmânı" ve "Kebire İmânı" dır.⁴⁰ Bir amelin salih olabilmesi için ameli işleyen kimsenin mü'min olması yanında, şirk ve gösterişten uzak durması, ameli iyi bir niyet ve ihlâsla yapması ve amelin İslâm'ın prensipleriyle çatışmaması da gerekir.⁴¹ Salih amel sadece namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacctmek ve kurban kesmekten ibaret görülmez. Allah için sevmek, Allah için buğzetmek, Kur'an'ı tedebbür ederek okumak, doğru sözlü olmak, verilen sözde durmak, emanet ehli olmak, insanları affetmek, Allah'ın verdiği nimetleri Allah yolunda harcamak, fakir ve yoksulları doyurmak, anne-babaya itaat gibi davranışları da âlimler, salih amelden sayarlar.⁴² Samimi niyetle yapılan salih amel kalbin fiili, imânın işareti ve pratik görünümü olmaktadır.⁴³ Dıştaki amel içteki tasdik ile eşdeğer olursa birinin

³⁴ Bkz. Emine Ögük, "İmânda Etkin olan Temel Unsurlar; Akıl, Kalp ve Beden", Kelâm Araştırmaları, 12: 1 (2014), s. 179.

³⁵ Bkz. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, "Amel", XI/475.

³⁶ Mustafa Said Yazıcıoğlu, "Fiil", DİA, 13/60; İbrahim Kâfi Dönmez, "Amel", DİA, 3/16-20

³⁷ Bkz. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XI/475; Dönmez, "Amel", DİA, 3/16-20; Ömer Dumlu, Kur'an'da Salah Meselesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 37.

³⁸ Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, Kelâm Terimleri Sözlüğü, İSAM, İstanbul, 2010, "Amel", s.27.

³⁹ Maide, 5/5; Bkz. Mâtürîdî, Te'vilâtü'l-Kur'ân, (İlmî kont: Bekir Topaloğlu), Mîzân Yay, İstanbul 2005, IV/164; Kitâbu't-Tevhid, (Haz. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi), İSAM, Ankara 2005, s. 601, 602, 631; Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, (Trc. Ahmed Serdaroğlu), İstanbul, 1974, IV/365-6; İbrahim Kâfi Dönmez, "Niyet", DİA, 33/171-2; Süleyman Uludağ, "Amel", DİA, 3/13.

⁴⁰ Oral, İmânın Pratik Tezâhürü, s.33.

⁴¹ Bkz. Mâtürîdî, Te'vilâtü'l-Kur'ân, I/255.

⁴² Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhid, s. 554; Te'vilâtü'l-Kur'ân, I/255.

⁴³ Osman Oral, İmanın Pratik Tezâhürü Salih Amel, Tiydem Yay, Ankara 2014, s.9.

⁴⁴ Bkz. Mâtürîdî, Te'vilâtü'l-Kur'ân, I, 62.

olmamasıyla îmânın yok olacağı yani küfre düşüleceği endişesiyle ameller tasdikten ayrılmıştır.⁴⁴ Kalbin eylemi inanmak, dilin eylemi konuşmak, elin eylemi tutmak, ayağın ki ise yürümektir. Îmân, kalbin ve dilin birer eylemidir. Âyetlerin⁴⁵ te'vili de bunu doğrular. Hz. Peygamber de imânda ikrârın yani dışa yansımanın önemini vurgulamak ve kelime-i tevhidi söyleyenin, müslüman kabul edilmesi gereğine işaret için "Allah'ı ve Peygamberi"⁴⁶ dili ile ikrâr ederse can ve mal güvenliği sağladığını belirtir. "Îmân ettik" demeyin. Fakat boyun eğdik deyin"⁴⁷ âyetinden de dil ile ikrâr edilip kalb ile tasdik edilmeyen bir imânın yeterli görülmediğini de anlıyoruz. Kalbi imânla dolu ise zorlamanın bir sonucu olarak dili ile söylediği sözün de imânına zarar vermeyeceği söylenebilir.⁴⁸ Cüveyni (v. 478/1085)'ye göre kul fiillerini yapmada zorlama (ikrah) olmamalı ki kesb olsun.⁴⁹ Demek ki amel, şuur, akıl ve iradeyle yapıldığı takdirde bir mânâ taşımakta, imân ile irtibatı olmaktadır.

Ezcümle imân kalp toprağına atılan bir tohumdur, ibadetler güzel ahlâk, iyi davranışlar onun yeşermesini ve hayatiyetini devam ettirmesini sağlayan vasıtalarlardır. Îmân olmadan amelin kabul olunması söz konusu edilmezse, salih amellerle desteklenmeyen imânın kemâle ermekten mahrum kalacağı unutulmamalıdır. Mü'min, âlemlerin Rabbine olan îmânı sebebiyle güzel hasletleri yerine getirmeye hazır olan, yapmak için gayret gösteren ve yapandır. İnsanın küfür ve nifâk yerine îmânı tercihi, aynı zamanda güzel nitelikleri iradesiyle yapmayı tercihi mânâsına gelir. İnsan hayatında var olan en küçük şeyler bile îmânla münasebetlendirilir. Yoldaki bir taşı, insanlara zarar vermemesi için kenara atmak gibi. Ehl-i Sünnet kelâmcıların cumhuruna göre imân ve amel ayrı ayrı şeylerdir. Îmân, kalbî tasdikten ibaret olduğu için ameller imânın şartı olamaz. Ancak ameller, imânın varlığının bir işaretidir. İman sahibi olan ferдин hayatındaki en belirgin özelliğı davranışlarını en güzel biçimde yapmasıdır. Îmân ve ibadet insanı güzel ahlâka dolayısıyla dünya ve âhîret saadetine götürmek için

⁴⁴ Nureddin es-Sabuni, Mâtüridiyye Akaidi, (Terc: Bekir Topaloğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.172; Mustafa Saim Yeprem, Mâtürîdî'nin Akide Risâlesi ve Şerhi, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara, 2011, s.22.

⁴⁵ Bkz. Nahl, 16/106; Tahrîm, 66/4; Hacc, 22/35.

⁴⁶ "İnsanlar Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun elçisidir deyinceye kadar kendileriyle savaşmakla emrolundum. Ne zaman bunu söylerlerse, can ve mal güvenliğine sahip olmuş olurlar." Buhârî, "Cihâd", 102; Müslim, "Îmân", 8.

⁴⁷ "Bedevîler "Îmân ettik" dediler. De ki: "Îmân etmediniz. (Öyle ise, "imân ettik" demeyin.) "Fakat boyun eğdik" deyin. Henüz imân kalplerinize girmedi..." (Hucurat, 49/14)

⁴⁸ Buna şu âyet delildir: "Kalbi imânla dolu olarak mutmain iken, dini inkâr etmeye mecbur bırakılıp da yalnız dilleriyle inkâr sözünü söyleyenler hariç, kim imânından sonra Allah'ı inkâr ederek gönlünü inkâra açar, göğsüne küfrü yerleştirirse, onlara Allah tarafından bir gazap, hem de müthiş bir azap vardır." Nahl, 16/106, Bkz. Mâtürîdî, Tevhid, 611-2.

⁴⁹ İmamü'l-Haremeyn el-Cüveyni, Luma'u'l-Edille, (Terc. Murat Serdar, Ehl-i Sünnet İnancının Delilleri), Furkan Yay, Kayseri 2012, s.77.

vardır. Allah güzel davranışlarda bulunanları yani salih amel işleyenleri sevdiğini ve hoşnud olduğunu dünya ve âhirette mükâfatlandıracağını va'detmektedir.

B. GÜZEL AHLÂK

İmânın fert ve toplum hayatına yansımalarının bir diğer çeşidi de güzel ahlâktır. Ahlâk, insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan mânevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlar bütünüdür.⁵⁰ İmânın salih amel haline getirdiği davranışlar, bir süre sonra alışkanlık halini kazanarak güzel karakter özelliğiyle kişilik olarak bütünleşir. Böyle kişilikten de, güzel ahlâkın en değerli örnekleri tezahür eder. Kur'ân, bollukta ve darlıkta infakı, öfkeyi yenip insanları affetmeyi, yanlış ve günah yapıldığında günaha ısrar etmeden pişman olup tevbe edebilmeyi övmektedir.⁵¹ Hadisler imân-ahlâk ilişkisini özetler mahiyettedir: "Sizden biri kendisi için istediğini mü'min kardeşi için de istemedikçe imân etmiş olamaz."⁵² "Komşusu açken tok yatan gerçek mü'min olamaz."⁵³ İslâm ve imân, güzel sözdür, insanlara yedirmektir, hoşgörüdür, sabırdır.⁵⁴ Hz. Peygamber "imân, seni dünyada mesut yaşatacak bir ahlâk, Allah'ın haram kıldıklarından vazgeçirecek bir takva ve cahillerin cehaletinden uzak tutacak bir hilmidir yani vakur bir duruştur"⁵⁵ diyerek imânın ahlâk boyutunu belirtir. İmanın dışı güzel ahlâk olarak yansımaları Hz. Hatice (r.anha) dilinden Hz. Peygamberde de görüyoruz: "Sen sözün doğrusunu söylersin, emânete riâyet edersin, akrabaları ilgilenir bakarsın, güzel ve iyi ahlâklısın...işini görmekten âciz olanların yükünü taşırsın. Yoksula, kimsenin veremediğini verir, kazandıramadığını kazandırırısın, misafirleri ağırlarsın, uğradıkları musibet ve felâketlerde halka yardım edersin."⁵⁶

Güzel ahlâk sahibi olmak, imân bakımından mükemmel olan mü'minlerin özelliğidir. Hz. Peygamber'in "*Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim*"⁵⁷ açıklamasıyla imân ile güzel ahlâk ilişkisinin önemi vurgulanır. Çünkü imân ile güzel ahlâk birbirinden ayrı düşünülemez. Güzel ahlâklı olabilmek için de öncelikle kuvvetli, olgun bir imâna sahip olunmalıdır. Çünkü "İman bakımından mü'minlerin en olgunu, ahlâkı en

⁵⁰ Bkz. İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, "hlk" md.; Zebidi, Tâcü'l-arûs, "hlk", "hilm" md.leri; Mustafa Çağrı, "Ahlâk", DİA, İstanbul 1989, 2/1 vd.

⁵¹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/134-135.

⁵² Buharî, "İmân", 7.

⁵³ Nureddin Ebû'l-Hasan Ali el Heysemi, Mecmeu'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid, Darü'l-Kütübü'l-Arabi, Beyrut 1407, 8/169.

⁵⁴ Taberânî, Mucemu'l-Kebir, Beyrut, trs, bab 4, s. 440.

⁵⁵ Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, Beyrut, trs. Hadis no. 5005.

⁵⁶ Hüseyin Algül, Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed (s.a.s.), T. Diyanet V. Yay, Ank, 1994, s. 29.

⁵⁷ Malik b.Enes, Muvatta, (ta'lik: M. Fuad Abdülbaki), Kahire 2005, "Hüsnü'l-Huluk" 8

güzel olanıdır.”⁵⁸ Mâtürîdî kelamcılarında Ebu'l-Muin en-Nesefi (v.508/1115) Hz. Peygamber'in mucize olan toplumsal içerikli örnek ahlâkını imân bağlamında şu şekilde özetler: “Hz. Peygamber doğrulukta doruk noktadadır. Kimseyi kandırmaz, cedelleşmez, çirkin söz söylemez, yüksek sesle konuşmazdı. O'nun şefkati o derecedir ki bundan dolayı yüce Allah'ın şu sözüyle uyarılmıştır: “onlar için duyduğun üzüntü yüzünden kendini harap etme”⁵⁹ ve yine şu âyet de aynı konudadır: “Onlar imân etmiyorlar diye neredeyse sen kenini helâk edeceksin”⁶⁰. Cömertlikle ve ikramda da “elini tamamen açma”⁶¹ âyetiyle ikaz edilecek derecede ileriye. Kısacası Hz. Peygamber'in hilmi, vakarı, zühdü, cömertliği, güvenilirliği, doğruluğu, cesareti, namusluluğu, sözünde doğruluğu, anlayışındaki zekâsı, istikrârlı oluşu, parlak hafızası, konuştuğunda özlü sözler söylemesi, susulması gereken yerde dinlemenin şartlarına riâyet etmesi, söz verdiği zaman sözünü mutlaka yerine getirmesi, tertemiz ahlâkı mu'cizelerdendir.”⁶²

Mü'min imânı gereği daima iyi ahlâklı olmak durumundadır. İyi bir mü'min olabilmek için âilede, okulda, iş hayatında, ticarete, sanatta, sporda, kamu hizmetinde kısaca sosyal hayatın her alanında ahlâkî değerlerimize uygun davranmak gerekir. Toplumlar da canlı organizmalar gibidir. Şâyet toplumda, gerekli ahlaki faziletler mevcut değilse toplumdaki müesseseler bir zulüm mekanizmasına dönüşür ve ahlâkî meşruiyetini yitirir. Böylesine toplumlar varlığını uzun süre devam ettiremezler.⁶³

Ezcümle sağlam bir imân, salih bir amel ile olgunlaşan güzel ahlâklı bir mü'min Allah'a daha yakın olan ve O'nun rızasına ulaşan kimsedir. İmân ağacının meyvesi de güzel ahlâktır. Bir insan güzel ahlâk sahibi olmakla hem kendisine ve çevresine yararlar sağlamış, hem de dünya ve âhiretini kazanmış olur. O halde güzel ahlâkı toplumda görmek istiyorsak öncelikle o toplumu oluşturan kişilerin gönlüne imân ve İslâm ahlâkını yerleştirmek gerekecektir.

C. DOĞRULUK

İmânın tezahürlerinden biri de doğruluktur. Bu da düşüncede, sözde, niyette, iradede, azimde, vefâ ve amelde doğruluk şeklinde tezâhür eder.⁶⁴ Toplumlara rehber olarak gönderilen peygamberlerin bir özelliği de

⁵⁸ Tirmizî, “Rida”, 11.

⁵⁹ Fatır, 35/8.

⁶⁰ Şuara, 26/3.

⁶¹ İsrâ, 17/29.

⁶² Ebu'l-Muîn en-Nesefi, Kitabü't-Temhid li Kavaidi't-Tevhid, (Terc. Hülya Alper, Tevhidin Esasları), İz Yay, İstanbul, 2010, s.76-7; Bkz. Tabsiratü'l-Edille fi Usulî'd-Din, (Tahk. Hüseyin Atay-Ş.Ali Düzgün), Ankara 2003, II/54 vd.

⁶³ İbn Haldun, Mukaddime, s.195 vd.

⁶⁴ Bkz. Çağrı, “Sıdk”, DİA, 37/98-100.

sıdk/doğruluktur.⁶⁵ Sıddîk, “bütün sözlerinde, fiillerinde ve hallerinde doğru olan kişi”⁶⁶ dir. Kelâm âlimleri konuşmada, niyet ve iradede, karar vermede, kararında durma hususunda, amelde, dinî ve mânevî hallerde doğruluk gibi doğruluğun altı çeşidinden bahsederler.⁶⁷ Niyette doğruluk, söz ve davranışların dürüst ve gerçeğe uygun olmasıdır. Buna, için ve dışın dürüst ve doğru oluşu diyebiliriz. Kelâm İlmi’nde için ve dışın, kalbi ile dilin bir olmayışına “münâfık” kavramı kullanılır. Toplum ilişkilerinde doğru davranmayan insanlar, yalancı, sahtekâr, ikiyüzlü sıfatlarla anılırlar.⁶⁸ Aslında doğruluk içhuzurun, dünya ve âhiret mutluluğunun da kaynağıdır,⁶⁹ insan olmanın gerektirdiği bir yaşantı halidir. Çünkü mü’min, herhangi bir menfaat için değil de sadece insan olmanın gereği olarak sırf Allah’ın rızasını kazanmak için doğru olmalıdır. Amelde doğruluk “iyilikleri gösteriş için değil sırf iyi ve gerekli olduğu için yapma, kötülükleri de aynı anlayışla terketme bilinci ve sorumluluğu”⁷⁰ olarak açıklanır. Âyette “doğrularla beraber olun”⁷¹ buyurulması, doğruluğun toplumsal oluşuna delâlet eder.⁷² Hadislerde îmanî bir tezâhür olan doğruluğun huzur, yalancılığın kuşku ve huzursuzluk kaynağı olduğuna dikkat çekilip dürüst tâcirin âhirette peygamberlerle birlikte olacağı belirtilmektedir.⁷³ Çünkü toplumdaki ilişkiler sevgi, saygı ve güvene dayanır. Doğruluk ve doğru söylemek toplumu kaynaştırırken, doğruluğun zıddı olan yalan ve yalancılık ise insanlar arasındaki saygı ve güveni ortadan kaldırır, hakların kaybolmasına, adaletin yerini zulmün almasına sebep olur, âhiretini de berbat eder.⁷⁴ Hz. Peygamber’e İslâm ve imân nedir sorusuna “Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol”⁷⁵, “doğru olunuz, kurtuluşa erersiniz”⁷⁶ diye cevap vermesi

⁶⁵ Kelâm İlmi’nde bütün peygamberlerin 5 niteliğinden birinin sıdk olduğu belirtilir. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, DİA, 34/257-8; “Nübüvvet”, DİA, 33/279-285.

⁶⁶ Tehânevî, Keşşâf, II/850, 851; Çağrı, “Sıddîk”, DİA, 37/91-2.

⁶⁷ Bkz. Çağrı, “Sıdk”, DİA, 37/98-100.

⁶⁸ Bkz. Hülya Alper, “Münafık”, DİA, 31/565-568.

⁶⁹ “Size doğruluğu öğütlerim; çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Doğruluğu şiar edinen kimse Allah katında sıddîk diye yazılır. Yalan söylemekten sizi menederim; çünkü yalan söylemek günaha, günah da cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye nihâyet Allah katında kezzâb diye yazılır” (Buhârî, “Edeb”, 69; Müslim, “Birr”, 103-105, İbn Hanbel, Müsned, I/3, 5, 7, 8, 9, 11) Hadis, kanaatimizce doğruluğun dünya ve âhiret mutluluğunu açıklamaktadır.

⁷⁰ Şevkânî, Fethu’l-kadîr, Beyrut 1412/1991, I/545-6; V/201; T. Izutsu, Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar (trc. Selahattin Ayaz), İstanbul 1991, s. 134-6.

⁷¹ Tevbe, 9/119.

⁷² Mâtürîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, VI/470-1; Mustafa Çağrı, “Adâlet”, DİA, I/ 341-3.

⁷³ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, Sünen, İstanbul, 1981, “Kıyâmet”, 60, “Büyü”, 4; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el Kazvini, Sünen, İstanbul 1981 “Ticârât”, 1.

⁷⁴ Kutsî hadiste Yüce Allah şöyle buyurdu: “Ben kıyamet gününde şu üç çeşit insandan davacıyım: 1) Benim adıma söz verir de sonra verdiği sözü yerine getirmez. 2) Hür bir adamı köle diye satar da hakkı olmadığı halde aldığı parayı da yer. 3) Bir işçi tutar, onu çalıştırır da ücretini vermez.” Buhârî, “İcare”, 10.

⁷⁵ Müslim, “İman”, 62; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III/413.

imânın doğruluk eksenini üzerinde olması gereğini gösterir. Gazâli (v.505/1111)'nin bu hadisi açıklama sadedinde "Hz. Peygamber samimi bir şekilde imân edenlere imânın getirdiği istikamet ve doğruluğu anlatır ve onları imânın güzel davranışları yansıtması yönünde pratiğe yöneltirdi",⁷⁷ der. Allah'ın emrettiği; namaz ve oruç gibi ibadetleri doğru bir şekilde yapan mü'min, yalan, gıybet, haset, israf, alay, küçük görmek, kibirlenmek, gururlanmak, verdiği sözde durmamak, içki içmek, kumar oynamak, faiz yemek ve zina yapmak gibi kötü amelleri terk eder. Böylece yaptığı ibadetler insanı kötülükten uzaklaştırıp doğruluğa ve dürüstlüğe götürür.⁷⁸ Hadiste "kim bir namaz kılar da, o namaz kendisini açık ve gizli kötülüklerden alıkoymazsa o namazın, o insana, kendisini Allah'tan uzaklaşmaktan başka bir katkısı olmaz"⁷⁹, "Her kim yalan söylemeyi ve yalanla iş görmeyi bırakmazsa, Allah'ın onun yemesini, içmesini bırakmasına ihtiyacı yoktur."⁸⁰, "Nice oruç tutanlar vardır ki, tuttıkları oruçtan kendilerine kalan, sadece açlık ve susuzluktur"⁸¹ denilerek ibadetlerin bile samimi niyet ve doğrulukla yapılmasının önemine işaret edilmiştir.

Ezcümle imânın tezahürlerinden biri de doğruluktur. Bu da düşüncede, sözde, niyette, iradede, azimde, vefâ ve amelde doğruluk seklindedir. İmânda doğruluk olduğu gibi davranışlarda da doğruluk olmalıdır. İyiliğin, huzur ve mutluluğun temeli, fert, âile ve toplum hayatının düzeni de doğrulukla mümkündür. Doğruluğun olmadığı yerde huzur, sükûn ve mutluluktan eser kalmaz. Bir toplum içinde doğruluk olmazsa, o toplumun fertleri arasında ülfet, muhabbet, huzur ve güvenin varlığından söz edilemez. Yalan söyleyeni çok olan bir toplumdaki iftiralar, düşmanlıklar ve anlaşmazlıklar hiç eksik olmaz. Müminlerden oluşan toplumlarda imânın fert ve toplum hayatındaki tezâhürü doğru, iyi ve güzel davranışlar olduğundan bunlar olmayacaktır. Çünkü doğru davranışlar doğruluk eksenli ahlâki karakterler oluşturmaktadır. Fert ve toplum hayatında sıdk, hak, adalet, eşitlik, dürüstlük ve istikâmet kavramlarıyla anlatılan doğruluğu âlimler imânın meyvesi, asaletin esası, makbul bir huy ve hayırlı bir süs olarak tasvir ederler. İnsanlar arasındaki ilişkiler sevgi, saygı ve güvene dayanır. Doğruluk ve doğru söylemek toplumu kaynaştırır.

⁷⁶ İbn Mâce, "Tahâre", 4, Darimi, Ebû Abdullah Abdurrahman, Sünen, İstanbul 1981, "Vudu", 2.

⁷⁷ Ebu Muhammed el-Gazâli, İtikâd'ta Orta Yol, (çev: Abdulhalik Duran), Hikmet Neşr, İstanbul, 2004, s.29.

⁷⁸ Bkz. Ankebut, 29/45.

⁷⁹ M. Abdurrauf Münavi, Feyzü'l-Kadir, Darü'l-Marife, Beyrut, trs, VI/221; Celaleddin es-Suyuti, Ed-Durrul Mensur fit Tefsiri bil Mesur, Beyrut, trs, VI/465; Deylemî, Firdevs, Beyrut, trs, III/622; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Dağ, İstanbul, 1988, VI/223.

⁸⁰ Buhârî, "İlim", 30; Tirmizî, "Buyu", 3.

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/373.

D. SEVGİ VE KARDEŞLİK

İmanın tezâhürlerinden biri de sevgi ve kardeşliktir. Allah ve Peygamberi sevmeden de kâmil îmân olmaz.⁸² İman böyle olduğu gibi toplumun bütün katmanlarında sevgi esastır. *Rahmân, Rahîm, Raûf, Vedûd, Latîf* gibi sevgi ve merhamet ifâde eden birçok ismin sahibi⁸³ olan Yüce Allah, sevgiyi toplumsal hayatın gelişip güçlenmesinin vazgeçilmez şartı kabul ederek, bütün Müslümanların kardeş olduğunu ilân etmiş⁸⁴ ve kardeşler arasında güçlü bir bağın kurulmasını istemiştir.⁸⁵ Çünkü sevgi ve saygı temeline dayalı olarak kurulan dostluklar aynı zamanda toplumu birbirine bağlayan bağıdır.⁸⁶ Sevgi ve kardeşlik toplumun en çok muhtaç olduğu bütünleştirici, kaynaştırıcı ve ülfet unsuru olarak işlev görür.⁸⁷ Belki de sevgi bu âlemin yaratılış sebebidir.⁸⁸ Yerçekiminin birleştirici gücü, atom içindeki elektron ve protonların atomla ilişkileri vs. hep sevginin fiziksel dünyadaki belirtileri diye yorumlanagelmıştır.⁸⁹ Fert ve toplum seviyesinde sevgi, hoşgörü ve İslâm kardeşliğinin en güzel örneği, Hz. Peygamber döneminde ilk Medine toplumunda yaşanmış, sonraki dönemlerde gelen İslâm toplumları, bu sevginin aynası olmuşlardır. Hz. Peygamber, Medine İslâm medeniyetinin temelini, imân, ahlâk, sevgi, saygı, kardeşlik, hoşgörü, adalet ve eşitlik gibi manevi değerler üzerine kurduğu bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber insanlararası iletişimin selamla kurulduğuna dikkat çeker⁹⁰ ve kendine doğru davrandığı gibi samimi, diğer fertlere de içten hareket etmesini ve gerçek îmâna ermesini de ister.⁹¹ Sevgi, imânla bağlantılı görüldüğünden, müslümanların birbirini sevmeleri imânın alâmeti olarak

⁸² Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XIV/70; "Hiçbiriniz beni anasından babasından, çoluk çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe tam iman etmiş olmaz." Müslim, "İman" 69; "Üç haslet vardır; bunlar kimde bulunursa o, imanı tadar: Allah ve Resulünü, Allah ve Resulünden başka her şeyden fazla sevmek, Sevdiğini Allah için sevmek, Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra, tekrar küfre dönmeyi ateşe atılmak gibi çirkin ve tehlikeli görmektir." Buharî, "İman", 15.

⁸³ Bkz. Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, 11/404-418; "Vedûd", *DİA*, 42/598-9.

⁸⁴ Bkz. Hucurat, 49/10.

⁸⁵ Bkz. Mustafa Çağrı, "Kardeşlik", *DİA*, 24/486.

⁸⁶ Bkz. Ali İmran, 3/103; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XIV/70.

⁸⁷ Mesela Farabî (v.339/950) sevgi temeli üzerinde yapılan davranışların adaletli olduğuna İbn Miskeveyh (v.421/1030) de aynı şekilde, sevginin toplumda sosyalleşmeyi sağlayan etken olduğunu ifade eder. Fârâbî, *Fususü'l-Medeni*, (çev. Hanifi Özcan), 9 Eylül Üniv. Yay, İzmir 1987, s.143; İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-Ahlak, Daru'l-Kütübi'l-İlmiye*, Beyrut 1985, 111-2.

⁸⁸ Bkz. Süleyman Uludağ-İlhan Kutluer, "Muhabbet", *DİA*, 30/386-9.

⁸⁹ Bkz. Kindî, *Üzüntüden Kurtulmanın Yolları*, (terc. Mustafa Çağrı), İstanbul 1998, s.7 vd.

⁹⁰ "Allah'a yemin ederim ki sizler imân etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de imân etmiş olmazsınız. Yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selamı yayınız" Müslim, "İman", 93-4; Tirmizî, "Et'ime", 45.

⁹¹ "Sizden biriniz nefsi için sevdiğini mü'min kardeşi için de sevmedikçe gerçek mü'min olamaz." Buhari, "İman", 12.

kabul edilir.⁹² Mü'minin özelliğinde başa gelen kötülükleri iyilikle savma ve affetme prensibi⁹³ yapılırsa kalpler sevgiye, dostluğa döner.⁹⁴ Zengin fakir arasında sevgi ve güven köprüsü⁹⁵ olan zekât, sadaka gibi diğergâm ibadetler, toplumda sevgi, saygı, dayanışma ve yardımlaşma duygularını geliştirir, birlik, beraberlik ve kardeşlik ruhunu güçlendirir.⁹⁶

Allah ile kulları arasında sevgi karşılıklıdır; "Ey İmân edenler! İçinizden her kim dininden dönerse, Allah onların yerine öyle bir kavim getirir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler."⁹⁷ İmânlı kişiler Allah'ı severler. Allah da güzel hareket edenleri sever,⁹⁸ tevbe istiğfâr ile kendisine dönenleri, temizlenenleri sever.⁹⁹ Haramlardan sakınanları,¹⁰⁰ bollukta, darlıkta Allah yolunda harcıyıp, kızdıklarında öfkelerini yutup, insanların kusurlarını affedenleri,¹⁰¹ sabırlı olanları,¹⁰² muhsinleri, iyi davrananları,¹⁰³ tevekkül edenleri, kendisine güvenenleri sever.¹⁰⁴ Kötülüklere aldırmaıyıp insanları affedenleri, iyilik edenleri,¹⁰⁵ adaletle hükmedenleri, âdil davrananları sever.¹⁰⁶ Kendisine karşı gelmekten özellikle ahdi bozmaktan sakınanları sever.¹⁰⁷ Taşları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saflar halinde, kendi yolunda savaşanları sever.¹⁰⁸ Allah, haddi aşanları,¹⁰⁹ fesadı, bozgunculuğu,¹¹⁰ küfürde ileri, günâhta ısrarlıları,¹¹¹ yüzçevirenleri, kâfirleri sevmez.¹¹² Allah, zâlimleri,¹¹³ kendini beğenen, kibirlenip de övünüp duran kimseleri sevmez.¹¹⁴ Allah, hâinlikte ve günâhkârlıkta çok aşırı olanları asla sevmez.¹¹⁵ Allah, incitici sözlerin açıktan söylenmesini hiç sevmez.¹¹⁶ Allah, müsrifleri; israf edenleri,¹¹⁷ hâinleri ve nankörleri asla ve

⁹² Müslim, "İman" 93-94.

⁹³ Bkz. Fussilet, 41/34.

⁹⁴ Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehli's-Sünne, IX/81-2.

⁹⁵ "Zekât İslâm'ın köprüsüdür." Tirmizî, imân, 8; İbn Hanbel, Müsned, V/231, 233.

⁹⁶ Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehli's-Sünne, V/153, VIII/95.

⁹⁷ Mâide, 5/54.

⁹⁸ Bakara, 2/195.

⁹⁹ Bakara, 2/222; Tevbe, 9/108.

¹⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/76.

¹⁰¹ Âl-i İmrân, 3/134.

¹⁰² Âl-i İmrân, 3/146.

¹⁰³ Âl-i İmrân, 3/148; Mâide, 5/93.

¹⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/159.

¹⁰⁵ Mâide, 5/13.

¹⁰⁶ Mâide, 5/42; Hucurât, 49/9; Mümteherine, 60/8.

¹⁰⁷ Tevbe, 9/4, 7.

¹⁰⁸ Saf, 61/4.

¹⁰⁹ Bakara, 2/190; Mâide, 5/87; A'raf, 7/55.

¹¹⁰ Bakara, 2/205; Kasas, 28/77.

¹¹¹ Bakara, 2/276.

¹¹² Âl-i İmrân, 3/32.

¹¹³ Âl-i İmrân, 3/57, 140; Şura, 42/40.

¹¹⁴ Nisâ, 4/36; Nahl, 16/23; Kasas, 28/76.

¹¹⁵ Nisâ, 4/107.

¹¹⁶ Nisâ, 4/148.

hiç sevmez. ¹¹⁸ Allah, kâfirleri,¹¹⁹ kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duranları asla sevmez.¹²⁰

Allah'ı her şeyden daha fazla sevmeyen kişi, O'na hakkıyla inanmış kabul edilmez. ¹²¹ Çünkü insanlar üzerine ilk farz olan, Allah'ı tanımaktır. ¹²² Kişinin ilmi artıkça Rabbini tanınması da artar. Çünkü tanımayan takdir edemez. Uzaktan gafletle, bulanık bakan kimse meselenin önemini kavrayamaz, gereken alakayı gösteremez.¹²³ Çünkü "kulları içinde ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkarlar."¹²⁴ Hz. Peygamber de bu gerçeği şöyle ifade eder: "Allah'ı en iyi bileniniz ve O'ndan en çok korkanınız benim"¹²⁵ Allah'ı tanıyan insan, O'na imân eder, O'nu her şeyden daha fazla severek tazimle itaat eder. Sonra O'nun yaratıklarını O'nu sevdiği için sever. Sevmeyi öğrenir. O'nun Rasülünü de sever. Rasülün ümmetini de sever. Dünyaya gelmesine vesile saydığı Anne babasını da sever. Eş ve çocuklarını Rabbin lütfu ve emaneti yönüyle sever. Çevresindekileri de âhirete yatırım yaptırdığı vesile sayarak sever.¹²⁶ Böylesi fertlerden oluşan toplumlarda huzur ve mutluluk olur. Sevginin bittiği yerde çatışma vardır.¹²⁷ Din kardeşini Allah için seven kişi, bütün inananların kardeş olduğunu düşünerek onları sever, kendisi için arzu ettiği şeyleri onlar için de ister. Müslümanlar birbirini sevmedikçe gerçekten imân etmiş olmazlar.¹²⁸ Böylece sevgi ve sevginin doğal bir sonucu olan kardeşlik, dostluk gibi değerler, sadece bir duygu yapısını değil, insanları olumlu davranışlara yönelten bir imânın göstergesi olmaktadır.¹²⁹ Gazâlî (v.505/1111) kişide

¹¹⁷ Mâide, 5/64; En'âm, 6/141; Â'raf, 7/31.

¹¹⁸ Enfal, 8/58; Hacc, 22/38

¹¹⁹ Rûm, 30/45.

¹²⁰ Lokman, 31/18; Hadid, 57/23.

¹²¹ Mâide, 5/54; "Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki hiçbiriniz, ben kendisine babasından da, evlâdından da daha sevgili olmadıkça iman etmiş olmaz." Buhârî, "İman", 7; Bkz. Buhârî, "İman", 9, 14, "İkrah", 1, "Edeb", 42; Müslim, "İman", 67.

¹²² Gazâlî, İhya, IV/545.

¹²³ Bkz. Veli Ulutürk, Kur'ânı Kerîm Allah'ı Nasıl Tanıtıyor? Nil Yayınları, İzmir 1994. s. 257.

¹²⁴ Fâtır, 35/28.

¹²⁵ Buhârî, "Edeb", 72; Müslim, "Fezâil", 35.

¹²⁶ Ebu Hamid el-Gazâlî, el-Hikmetu fi Mahlukatillah, (Trc: Abdulhalık Duran), Hikmet Neşr, İstanbul 2010, s.117-8.

¹²⁷ Bkz. Carl Gustav, Keşfedilmemiş Benlik, (Çev. Canan Ener Sılay), İlhan Yay, İst 1999, s.118.

¹²⁸ Bkz. Müslim, "İmân", 93-94; Tirmizî, "Et'ime", 45; İbni Mâce, "Mukaddime" 9.

¹²⁹ Hz. Peygamber bu sevgi ve dayanışmayı şu şekilde açıklar: "Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona ihanet etmez, yalan söylemez, onu sıkıntıda bırakmaz..." Buhârî, "Mezâlim", 3; Müslim, "Birr", 58, 72; Tirmizî, "Birr", 18; "Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona haksızlık etmez, onu düşman eline bırakmaz. Kim müslüman kardeşinin ihtiyacını giderirse Allah da onun ihtiyacını giderir; kim müslüman kardeşini bir sıkıntıdan kurtarırsa Allah da onu bir sıkıntıdan kurtarır; kim müslüman kardeşinin bir kusurunu gizlerse Allah da onun kusurunu gizler (affeder)" Buhârî, "Mezâlim", 3; Müslim, "Birr", 58.

sevginin varlığını gösteren işaretlerden bahsederken sevgiyi kökü yerde, dalları gökte, meyveleri dilde, organlarda ve gönüllerde bulunan bir ağaca benzetir.¹³⁰ Bu ağaç îmânla can bulur, güzel davranışlarla açar. Kalpteki îmân tohumunu ibadet ve güzel ahlâkla sulamak gerekir. Böylece tohum kuvvetleşir, kök salar; kökü kalbde, dalları göklere yükselerek şecere-i mübareke olur.¹³¹ Böylelikle Yüce Allah gönüllerde devamlı sevgi yaratır.¹³²

SONUÇ

Kalbin tasdikinden ibaret olan îmân, gâye bakımından sadece vicdanî bir inançtan ibaret değildir. İmân, insanın kalp ve vicdanında gerçekleştirdiği değişiklikleri davranış/amel yoluyla dışa yansıtmayı gerektirir. İslâm'da îmân ile amel çok dengeli bir şekilde yer almıştır. Salih amel, insanın yaratılış gayesi ve hayatın amacıyla da ilişkilendirilmiş, mü'minler ısrarla salih amele, bireysel ve sosyal faaliyetlere teşvik edilmiştir. İmân sahibi bir insan, hem dünyasını hem de âhretini cennetlere çevirecek bir güce sahiptir. İmânın kâmil manada kendinden bekleneni yerine getirmesi, ihtiva ettiği hakikatlerin yerli yerince kullanılmasına bağlıdır. İman, davranışlarımızın oluşmasına yol açan bir şuur üretir. Bu şuur, ibadetler ve salih amellerle desteklendiğinde güzel ahlâk ve davranışlar olarak tezahür eder. İmânın pratik hayata yönelik görünümü olan iyi davranışlar, kalpteki sevgiye ve bilgiye dayalı samimi îmânın meyvesi ve vahyin hayata dönüşmesidir. Bu manada iyi ve güzel davranışlar sergilemek, Allah'a karşı kulluk görevini gerçek anlamda yerine getirmenin en önemli göstergesidir. Çünkü "mü'min kendisi insanlarla kaynaşan ve insanların da kendisi ile kaynaşabildiği kimsedir"¹³³ İmân ve davranış birbiriyle sıkı bir şekilde irtibatlıdır. İmân yönünden en muteber ve hayırlı olan, ahlâk ve davranış bakımından en iyi ve en güzel olandır. Böylece toplum hayatında da büyük bir öneme hâiz îmânın dışa yönelik tezâhürü olan *doğruluk, güzel ahlâk, sevgi ve kardeşlik* gibi değerler de her alanda kendini gösterir.

KAYNAKÇA

ALGÜL, Hüseyin, Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, Ankara 1994

ALPER, Hülya, "Münafık", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt: 31, İstanbul 2006

¹³⁰ Bkz. Gazâlî, İhya, I/237; Şaban Ali Düzgün, "Sevginin İstismarı ve Sevgide Aşırılık (Kültler)", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52: 1 (2011), ss. 5-25

¹³¹ Gazâlî, İhya, I/237.

¹³² Bkz. Meryem, 19/96.

¹³³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/400

- BAĞDADİ, Ebû Mansur Abdulkahir b. et-Temimi, *Usulu'd-Din*, İstanbul 1928
- BAKILLÂNİ, Kadı Ebû Bekir muhammed b. Tayyib, el-İnsaf, (Tahk. M.Zahid el-Kevseri), Kahire, 1413/1993
- BEYHAKİ, Ebû Bekr Ahmed, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Haydarâbâd 1355
- BUHÂRİ, Ebû Abdullah, el-Camiu's-Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981
- CÜVEYNİ, İmamü'l-Haremeyn, Kitabu'l-İrşad, (Mütercimler: A.Bülent Baloğlu ve diğerleri), TDV Yay, Ankara 2010
- , Luma'u'l-Edille, (Terc. Murat Serdar, Ehl-i Sünnet İnancının Delilleri), Furkan Yay, Kayseri 2012
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Adâlet", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt: 1, İstanbul 1988
- , "Ahlâk", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt: 2, İstanbul 1989
- , "Kardeşlik", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt: 24, İstanbul 2001
- DARİMİ, Ebû Abdullah Abdurrahman, Sünen, İstanbul 1981
- DEYLEMİ, Müsnedü'l-Firdevs, Beyrut, trs.
- DÜZGÜN, Şaban Ali, "Sevginin İstismarı ve Sevgide Aşırılık (Kültler)", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52: 1 (2011)
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, "Niyet", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt: 33, İstanbul 2007
- EBU HANİFE, el-Fıkhü'l-Ekber, (Terc. Mustafa Öz, İmamı Azam'ın Beş Eseri), İstanbul 2011
- , el-Vasiyye, (Terc. Mustafa Öz, İmamı Azam'ın Beş Eseri), İstanbul 2011
- EŞ'ARİ, Ebu'l-Hasan, el-İbane an Usulî'd-Diyâne, Medine, 1410
- FARABİ, Fususu'l-Medeni, (çev. Hanifi Özcan), Dokuz Eylül Üniv. Yay, İzmir 1987
- GAZALİ, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, (Trc. Ahmed Serdaroğlu), Ankara 1974
- , İtikâd'ta Orta Yol, (çev: Abdulhalik Duran), Hikmet Neşr, İstanbul 2004
- , el-Hikmetu fi Mahlukatillah, (Trc: Abdulhalik Duran Allah'ın Yaratıklarında Tefekkür Etmek), Hikmet Neşr, İstanbul 2010
- HEYSEMİ, Nureddin Ebû'l-Hasan Ali, Mecmeu'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid, Darü'l-Kütübî'l-Arabi, Beyrut 1407
- ISFEHÂNİ, Ebû'l- Kasım el- Hüseyin er-Râgıb, el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an, Beyrut 1992
-

- İBN HALDUN, Mukaddime, (çev. Halil Kendir), Ankara 2004
- İBN Hanbel, Ahmed, Müsned, Mısır 1954
- İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el Kazvini, Sünen, İstanbul 1981
- İBN MANZUR, Cemaluddin Muhammed, Lisânü'l-Arab, Beyrut trs
- İBN MİSKEVEYH, Tehzibu'l-Ahlak, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 1985
- İMAM Malik b.Enes, Muvatta, Beyrut trs
- JUNF, Carl Gustav, Keşfedilmemiş Benlik, (Çev. Canan Ener Sılay), İlhan Yay., İstanbul 1999
- KİNDİ, Üzüntüden Kurtulmanın Yolları, (terc. Mustafa Çağrıcı), İstanbul 1998
- MATÜRİDÎ, Ebû Mansur Muhammed b. Mahmud, Kitâbu't-Tevhid, (Haz. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi), İSAM, Ankara 2005
- , Te'vîlâtü'l-Kur'ân, (İlmî kont: Bekir Topaloğlu), Mîzân Yay, İstanbul 2005
- MALİK b.Enes, Muvatta, (ta'lik: M. Fuad Abdülbaki), Kahire 2005
- MÜNAVİ, M. Abdurrauf, Feyzü'l-Kadir, Darü'l-Marife, Beyrut trs
- MÜSLİM, Ebû'l Hüseyin Müslim b. el-Kuşeyri, Sahih, Çağrı Yay, İstanbul 1981
- NESEFİ, Ebû'l-Berekât, el-Umde, (Terc. Temel Yeşilyurt, İslâm İnancının Ana Umdeleri), Malatya 2000
- NESEFİ, Ebu'l-Muîn, Kitabu't-Temhid li Kavaidi't-Tevhid, (Terc. Hülya Alper, Tevhidin Esasları), İz Yay, İstanbul, 2010
- , Tabsıratü'l-Edille fi Usuli'd-Din, (Tahk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün), cilt: II, Ankara 2003
- ORAL, Osman, İmanın Pratik Tezahürü Salih Amel, Tiydem Yay, Ankara 2014
- ÖĞÜK, Emine, "İmânda Etkin olan Temel Unsurlar; Akıl, Kalp ve Beden", Kelâm Araştırmaları, 12: 1, 2014
- RAZİ, Fahreddin, Mefâtihu'l-Gayb, (Tefsîru'l-Kebîr), Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 2004
- SABUNİ, Nureddin, Mâtüridiyye Akaidi, (Terc: Bekir Topaloğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995
- SİNANOĞLU, Mustafa, "İmân", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt; 22, İstanbul 2000
-

- SUYUTİ, Celaledin, Ed Durrul Mensur fit Tefsiri bil Mesur, Beyrut, trs
- TABERÂNİ, Mu'cemu'l-Evsat, Beyrut, trs.
- , Mucemu'l-Kebir, Beyrut, trs.
- TAFTAZÂNÎ, Sa'duddin Mesut b. Ömer, Şerhu'l- Akaid, (Terc. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay. İstanbul 1999
- TAHANEVÎ, Kitabu Keşşafi Istılâhâti'l-Funûn ve'l- Ulûm, (Tahk. Ali Dahruc), Mektebetü Lübnan 1996
- TİRMİZİ, Ebû İsa Muhammed b. İsa, Sünen, İstanbul, 1981.
- TOPALOĞLU, Bekir - Çelebi, İlyas, Kelâm Terimleri Sözlüğü, İSAM, İstanbul 2010
- TOPALOĞLU, Bekir, "Esmâ-i Hüsnâ", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt: 11, İstanbul 1995
- , "İslâm", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt: 23, İstanbul 2001
- , "Vedûd", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt: 42, İstanbul 2012
- ULUDAĞ, Süleyman, Kutluer, İlhan, "Muhabbet", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt: 30, İstanbul 2005
- ULUTÜRK, Veli, Kur'ânı Kerîm Allah'ı Nasıl Tanıtıyor? Nil Yayınları, İzmir 1994
- UZUNPOSTALCI, Mustafa, "Cemaat", Diyanet İslâm Anskilopedisi, cilt: 7, İstanbul 1993
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, Azim Dağıtım, İstanbul 1988
- YEPREM, Mustafa Saim, *Mâtürîdî'nin Akide Risalesi ve Şerhi*, Türkiye Diyanet Vakfı yay, Ankara 2011
- ZEBİDİ, Muhammed Murtaza el-Hüseyni el-Vasiti el-Hanefi, Tâcü'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus, Mektebetül-İlmiye Beyrut trs.

